

Bioethica

Vol 8, No 2 (2022)

Bioethica

Financial incentives for Covid-19 vaccination. A bioethical approach

Paraskevi Fytrou

doi: [10.12681/bioeth.31775](https://doi.org/10.12681/bioeth.31775)

Copyright © 2022

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

To cite this article:

Fytrou, P. (2022). Financial incentives for Covid-19 vaccination. A bioethical approach. *Bioethica*, 8(2), 5–23.
<https://doi.org/10.12681/bioeth.31775>

Πρωτότυπη Εργασία

Οικονομικά κίνητρα για τον εμβολιασμό έναντι της νόσου Covid - 19. Μια βιοηθική προσέγγιση

Παρασκευή Σ. Φύτρου

Δικηγόρος ΔΝ

Διδάκτωρ Νομικής Σχολής Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης

Μεταπτυχιακό Δίπλωμα Ειδίκευσης (MSc) στη Βιοηθική, Ιατρική Σχολή Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης

 vifitrou@gmail.com

Περίληψη

Η θέσπιση οικονομικών κινήτρων στο πλαίσιο της εκστρατείας εμβολιασμού έναντι της νόσου Covid-19, ως μέσο πειθούς του ανεμβολίαστου πληθυσμού παγκοσμίως, εγείρει τον βιοηθικό προβληματισμό αναφορικά με την εναρμόνιση του μέτρου με τις βασικές βιοηθικές αρχές αλλά και ως προς την ηθική του βάση. Στην παρούσα ανάλυση καταρχάς, εισφέρονται επιχειρήματα περί της υπονόμησης της αρχής της αυτονομίας, καθώς το μέτρο μπορεί να εκληφθεί ως εξωτερική πίεση και έμμεσος εξαναγκασμός που χειραγωγεί την ατομική συναίνεση και φαλκιδεύει την ελεύθερη συνειδητή επιλογή. Ταυτόχρονα, με την εφαρμογή του, αναφύονται ζητήματα εκμετάλλευσης και έλλειψης σεβασμού των υποκειμένων, ενώ αμφισβητείται εκ νέου η συμβατότητά του τόσο με την αρχή της ωφέλειας υπό μια ευρεία έννοια, -εστιάζοντας τόσο στην ηθική όσο και την κοινωνική επισφάλειά του-, όσον και με την αρχή της δικαιοσύνης, καθόσον ανακινεί ζητήματα ανισότητας και συμπεριφοράς που υποκρύπτει διακρίσεις. Η διερεύνηση της συμβατότητας του μέτρου με τις ανωτέρω αρχές διαπλέκεται με την ηθική αποτίμησή του, που καταλήγει να του προσδίδει ηθικά αμφιλεγόμενο χαρακτήρα, καθώς απομακρύνει το υποκείμενο από το ηθικό υπόβαθρο της επωφελούς πράξης του εμβολιασμού. Περαιτέρω, αμφισβητείται η λυσιτέλεια και αποτελεσματικότητα του μέτρου και ως εκ τούτου κρίνεται μη ανεκτή η υιοθέτησή του στο πλαίσιο της ανάσχεσης του πανδημικού κύματος, ενώ παράλληλα προτείνεται η ενεργοποίηση άλλων οδών πλησιέστερων στις βιοηθικές αρχές και το σεβασμό στην αξία του ανθρώπου.

Λέξεις κλειδιά: οικονομικά κίνητρα, εμβολιασμός, αυτονομία, ωφέλεια, δικαιοσύνη.

Financial incentives for Covid-19 vaccination. A bioethical approach

Paraskevi S. Fytrou

Attorney at law, JD

Juris Doctor, Law School of Democritus University of Thrace

Master of Science (MSc) in Bioethics, Medical School of Democritus University of Thrace

Abstract

The enactment of financial incentives concerning the vaccination against Covid-19 as a method to persuade the unvaccinated population all over the world, raises the bioethical concern about the agreement of the measure with the basic bioethical principles as well with its moral basis. In this paper primarily, arguments about the undermining of the principle of autonomy are introduced, as the measure might be considered as an external pressure or indirect coercion which manipulates individual concern and erodes free conscious choice. At the same time, due to it, issues of exploitation and lack of respect of the subjects arise, while its compatibility with the principle of beneficence in a broad meaning, on the one hand, is redoubted, -by focusing on its moral as well as its social precarious- and the principle of justice on the other hand, as it digs up matters of inequity and discriminatory behavior. The study of the measure's compatibility with the above principles, is related to its moral evaluation which ends up characterizing it morally controversial, as it remotes the subject from the moral background of the useful act of vaccination. Furthermore, the measure's utility and effectiveness are doubted, hence the measure's espousal is considered to be intolerable in the context of the pandemic prevention, while at the same time the activation of other processes, more relevant to the bioethical principles and the respect of human dignity, is suggested.

Keywords: financial incentives, vaccination, autonomy, beneficence, justice.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Μεσούσης της πρωτοφανούς παγκόσμιας υγειονομικής κρίσης λόγω της πανδημίας από τον ιό Sars-CoV-2 και της προσπάθειας διαχείρισής της και προάσπισης της δημόσιας υγείας, πλείστα ζητήματα αναγόμενα σε κοινωνικά και επιστημονικά πεδία αναδείχθηκαν και αντίστοιχα διλήμματα ανέκυψαν. Η επιτυχής άρση αυτών, αποτέλεσε σημαντική πρόκληση και καίριο ζητούμενο τόσο για το υγειονομικό δυναμικό, την πολιτική ηγεσία αλλά και τους δοκιμαζόμενους πολίτες.

Το ζήτημα του εμβολιασμού κατά της νόσου, ως το σημαντικότερο ίσως όπλο στη φαρέτρα της πολιτείας, -καθόσον είναι επιστημονικά και ιστορικά τεκμηριωμένο ότι τα εμβόλια συνιστούν αποτελεσματικό μέσο προάσπισης της δημόσιας υγείας-, βρίσκεται στο επίκεντρο του επιστημονικού διαλόγου, λόγω των νομικών και ηθικοκοινωνικών συνιστωσών που συναρτώνται με αυτό και για τον επιπλέον λόγο της ιδιάζουσας μορφής της πανδημίας, που εγείρει περαιτέρω επιφυλάξεις και σκεπτικισμό αναφορικά με την αντιμετώπισή της. Ενδεικτικά, ζητήματα που αφορούν στην ιατρική αναγκαιότητα του εμβολίου, την αποτελεσματικότητα, την υποχρεωτικότητα, την προτεραιοποίηση, το συνταγματικά ανεκτό, τα προσωπικά δεδομένα και πολλά άλλα, αναδύονται εμφαντικά, καθιστώντας έτσι την επίτευξη της πολυπόθητης «ανοσίας της αγέλης», δύσκολο εγχείρημα.

Στο πλαίσιο λοιπόν της συνεχούς προσπάθειας της πολιτείας να επιτύχει τα επιδιωκόμενα ποσοστά εμβολιασμών και με το δεδομένο ότι η εκστρατεία πειθούς υπέρ του εμβολιασμού δεν αποδίδει τα μέγιστα, επιστρατεύονται μεταξύ άλλων, μέθοδοι παροχής κινήτρων στους πολίτες ώστε να αυξηθεί η εμβολιαστική κάλυψη. Διεθνώς παρατηρείται η στρατηγική, προκειμένου να πειστούν δύσπιστες πληθυσμιακές ομάδες, να τους προσφέρονται ετερόκλητα κίνητρα που ποικίλουν και αφορούν, είτε στην χορήγηση αμιγώς οικονομικών κινήτρων, π.χ. στις ΗΠΑ προβλέπεται να δίδονται 100 δολάρια για αποταμίευση ή δωροκάρτες σε όσους εμβολιάζονται (West Virginia), είτε σε κίνητρα που αποτιμώνται οικονομικά και συνδέονται με

πρόσβαση σε πολιτιστικές και αθλητικές εκδηλώσεις, ή σε παροχή δωρεάν αφεψημάτων (New Jersey και Connecticut)). Τα υψηλότερα αντίτιμα δίνονται στη Νέα Υόρκη, όπου έχει οργανωθεί λотταρία 1 εκατ. Ευρώ για εμβολιασμένους και μια πλήρης υποτροφία σε εμβολιασμένο παιδί¹. Στην Κίνα δωρεάν κουπόνια, δωρεάν είσοδος σε πάρκα και μετρητά συμπεριλαμβάνονται στα βραβεία του εμβολιασμού, ενώ στην Ινδία το πρόγραμμα επιβράβευσης περιλαμβάνει ακόμη και φορολογική ελάφρυνση 5% στα δημοτικά τέλη.² Στην Ελλάδα, αρχικώς θεσπίστηκε ως κίνητρο, η παροχή προπληρωμένης κάρτας αξίας 150 ευρώ σε νέους 18-25 ετών που εμβολιάστηκαν ή επρόκειτο να εμβολιαστούν και κατόπιν τροπολογίας στο σχέδιο νόμου του Υπουργείου Οικονομικών προβλέφθηκε, ότι για το χρονικό διάστημα που υφίσταται άμεσος κίνδυνος δημόσιας υγείας από την πανδημία και σε κάθε περίπτωση όχι πέραν της 31/12/2021, χορηγείται διευκόλυνση σε κάθε φυσικό πρόσωπο ηλικίας 15-17 ετών, μέσω συστήματος επιταγών (Voucher), για την παροχή από παρόχους κινητής τηλεφωνίας δωρεάν πακέτου δεδομένων 50 GB (Freedom Pass/Data).³

Τα ανωτέρω, οικονομικής φύσης κίνητρα, θεσπίζονται από κάποιες χώρες, εν είδει οικονομικής διευκόλυνσης των πολιτών, αντισταθμίζοντας τις δαπάνες που τυχόν σχετίζονται με το εμβόλιο (απώλεια

¹ Στρατηγικές για την αύξηση των εμβολιασμών έναντι του Covid 19 στις Η.Π.Α., σε <https://mdimop.gr/download/stories-1031-1857>, τελευταία επίσκεψη 11/10/21.

² Κίνητρα για εμβολιασμό: Γεύματα, μετρητά, μπίρες, λουκάνικα και σκουλαρίκια μύτης, σε www.kathimerini.gr/world/561358456/kinitra-gia-embolismo, τελευταία επίσκεψη 11/10/21.

³ Η τροπολογία για τα κίνητρα εμβολιασμού νέων 15-17 ετών, σε www.taxheaven.gr/news/56118/h-tropologia-gia-ta-kinhtra-emboliasmoy-newn-15-17-etwn-dwrean-paketo-dedomenwn-50-gb- (Freedom Pass/Data), τελευταία επίσκεψη 12/10/21.

εργατοωρών, έξοδα μετακίνησης κ.α.), είτε ως επιβράβευση της πολιτείας στους πολίτες, για την επίδειξη της δέουσας ατομικής ευθύνης και του κοινωνικού καθήκοντος, εν όψει της διαχείρισης της υγειονομικής κρίσης.

Στην προσπάθεια συνολικής αποτίμησης των οικονομικών κινήτρων στον εμβολιασμό, πρέπει καταρχάς να γίνει η επίκληση της απaráβατης οικονομικής αρχής, ότι τα νοήμονα όντα, ανταποκρίνονται σε οικονομικά κίνητρα. Ο στόχος των επιδοτήσεων στρέφεται γύρω από τη μείωση του προσωπικού κόστους έτσι ώστε το επιθυμητό κοινωνικό αγαθό να μπορέσει να αποκτηθεί από μια ικανοποιητική πλειοψηφία, καθόσον ο εμβολιασμός αποτελεί ένα αγαθό θετικής εξωτερικότητας (positive externality goods), υπό την έννοια ότι ωφελεί τόσο το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο όσο και το ίδιο το άτομο. Εάν τα οικονομικά κίνητρα είναι επιτυχημένα, οι οριακοί χρήστες θα αναγνωρίσουν πως επωφελούνται και οι ίδιοι από την παροχή των αγαθών με θετική εξωτερικότητα και θα θελήσουν να υποστηρίξουν το σύστημα.⁴

Στην παρούσα ανάλυση, εξετάζεται η βιοηθική συνιστώσα του ζητήματος της χορήγησης οικονομικών κινήτρων στον εμβολιασμό, κατόπιν ελέγχου της συμβατότητας του μέτρου με τις βασικές βιοηθικές αρχές και αρχές δεοντολογίας. Ταυτοχρόνως, επιχειρείται η ηθική αξιολόγηση του ζητήματος και ακολούθως αποτιμάται τόσο η αναγκαιότητα, όσον και η λυσιτέλεια του μέτρου. Τέλος, εξάγονται συμπεράσματα, εν είδει επιλόγου.

⁴ Τα οικονομικά κίνητρα ως εργαλείο πολιτικής. Η περίπτωση των εμβολίων, σε www.moneyreview.gr/business-and-finance/38679/ta-oikonomika-kinitra-os-ergaleio-politilis, τελευταία επίσκεψη 12/10/21.

ΚΥΡΙΟ ΜΕΡΟΣ

1. Η βιοηθική συνιστώσα και η ηθική διάσταση

α. Αυτονομία

Σταθμίζοντας τις αρχές της βιοηθικής με την εφαρμογή του μέτρου, η εκκίνηση του προβληματισμού δίδεται δια της εμπέδωσης της αρχής της αυτονομίας. Απότοκος της αρχής της αξίας του ανθρώπου⁵, επιτάσσει τη μεταχείρισή του ως ον που έχει την ικανότητα να κρίνει, να αποφασίζει και να ενεργεί ανεξάρτητα, χωρίς σωματικά και ψυχολογικά εμπόδια, με

⁵ Η χρήση της έννοιας της αρχής της ανθρώπινης αξίας (έναντι της ανθρώπινης αξιοπρέπειας) γίνεται με όρους συνταγματικού δικαίου. Η αρχή αυτή αναγορεύεται από το συντακτικό νομοθέτη (αρ.2 παρ. 1Σ «περί πρωταρχικής υποχρέωσης της Πολιτείας για τον σεβασμό και την προστασία στην αξία του ανθρώπου»), σε θεμελιώδη αρχή, το πεδίο εφαρμογής της οποίας δεν περιορίζεται στα ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, αναλ. σε Χρυσόγονο Κ., Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, εκδ. Σάκκουλα, 2002, 109 επ., και Δαγτόγλου Π. Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά δικαιώματα, Β', εκδ. Σάκκουλα, 1133 επ. Επισημαίνεται επίσης ότι συνταγματικά, «η ανθρώπινη αξιοπρέπεια αναφέρεται κυρίως στην κοινωνική διάσταση της ανθρώπινης φύσεως και δεν αποδίδει το ευρύτερο περιεχόμενο της ανθρώπινης αξίας», σε Δημητρόπουλο Α, Κοινωνικός ανθρωπισμός και ανθρώπινα δικαιώματα, 1980, 51. Η ανθρώπινη αξιοπρέπεια δηλαδή είναι βασικά έννοια που προσδιορίζεται από αξιολογικές κρίσεις που επικρατούν στην κοινωνική συνείδηση, ενώ ο προσδιορισμός της ανθρώπινης αξίας είναι ανεξάρτητος από τέτοιες αξιολογικές κρίσεις, καθώς η ανθρώπινη αξία προσδιορίζεται από την ίδια την ανθρώπινη οντότητα, σε Δημητρόπουλο Α., Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος III, 2005, 4 επ. Με την άποψη ότι η έννοια της ανθρώπινης αξιοπρέπειας διαφοροποιείται, συντάσσεται και ο συντακτικός νομοθέτης, όπου μέσω των άρθρων 7 παρ. 2 και 106 παρ. 2 Σ κατά κάποιο τρόπο διαχώρισε και απαγόρευσε ειδικά την προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και την ανάπτυξη της ιδιωτικής οικονομικής πρωτοβουλίας σε βάρος της.

δυνατότητα αυτοκαθορισμού και ταυτοχρόνως υποκείμενο ηθικής αξιολόγησης. Το αυτόνομο άτομο εκλαμβάνεται ως ανεπηρέαστο από εξωτερικές ή/και εσωτερικές πιέσεις, που μπορεί να νοθεύσουν την όποια επιλογή του, ανεπίδεκτο χειραγώγησης με εξαναγκασμό, βία ή άλλες μορφές παραπλάνησης και επί της ουσίας ελεύθερο να ενεργεί ή όχι δυνάμει της συνειδητής βούλησής του⁶. Η αρχή της αυτονομίας εμφατικά κάνει λόγο για την αρχή της ενήμερης συναίνεσης (η οποία θα πρέπει επιπλέον να είναι ειδική και προσωπική), επίκληση της οποίας γίνεται σε ένα ευρύ πεδίο περιπτώσεων κάθε επέμβασης στο άτομο, προκειμένου να διασφαλίσει την κατά το δυνατόν ευρύτερη ελευθερία επιλογών του, ενισχύοντας το σεβασμό στην αξιοπρέπειά του και την ελεύθερη αυτοδιάθεσή του.

Κάνοντας την αναγωγή του προτάγματος στην αυτονομία στη διαδικασία λήψης

απόφασης για εμβολιασμό κατά της νόσου Covid 19 κατόπιν χορήγησης οικονομικών κινήτρων στα υποκείμενά του, επισημαίνονται τα εξής:

Η υιοθέτηση ανάλογων στρατηγικών, φαινομενικά χαρακτηρίζεται από εξωτερική νομιμότητα, καθόσον, προτάσσει μια νέα παράμετρο, συνιστά ένα επιπλέον δέλεαρ για το άτομο, το οποίο σταθμίζοντας δήθεν ελεύθερα τις επιλογές του, συνειδητά προκρίνει τον εμβολιασμό του, δίδοντας την ενημερωμένη συναίνεσή του και νομιμοποιώντας την ιατρική αυτή επέμβαση στο σώμα του. Στην πραγματικότητα ωστόσο, η λήψη αυτής της απόφασης για εμβολιασμό, είναι μεν ατομική καθώς δίδεται κατόπιν της συναίνεσής του, δεν είναι όμως κατ' ανάγκη αυτόνομη, καθόσον δεν εμφορείται από γνήσια και συνειδητή πρόθεση του ατόμου να προβεί σε εμβολιασμό έχοντας πειστεί για την αποτελεσματικότητα του μέτρου έναντι της πανδημίας, αλλά έστω και υποσυνείδητα ενδέχεται να βαραίνει μέσα του το οικονομικό δέλεαρ. Μια τέτοια συνθήκη, συναρτάται με μη ελεύθερη απόφαση, απόφαση δηλαδή που εξαρτήθηκε από σειρά παραγόντων, ανεξάρτητων της επιστημονικής τεκμηρίωσης της μεθόδου, όπου το υποκείμενό της πιθανά επηρεάστηκε από την προοπτική προσπόρισης κέρδους που τη συνοδεύει και ενδεχομένως υπέκυψε στο δέλεαρ της υποσυνείδητης επιλογής. Δεν πρόκειται δηλαδή για μια άνευ ετέρου σοβαρή και ηθικά ανεπίληπτη απόφαση, καθόσον η ατομική επιλογή φαίνεται να συναρθρώθηκε με βάση εργαλεία πολιτικής και η ατομική συναίνεση μοιάζει να χειραγωγήθηκε.

Το κριτήριο του μεγέθους του οικονομικού ανταλλάγματος, ως προς την επιρροή του στην αυτόνομη κρίση, δεν είναι ασφαλές, καθώς το ίδιο το μέγεθος (εκτός αν είναι ακραία μικρό ή μεγάλο, ή απολύτως συμβολικό) στην πραγματικότητα προσδιορίζεται από υποκειμενικούς παράγοντες. Επί της ουσίας, ο βαθμός της οικονομικής ανάγκης και το μέγεθος της ένδειας αυτού στον οποίο απευθύνεται καθιστά ένα οικονομικό αντάλλαγμα μεγάλο ή μικρό, δυνάμενο ή μη να επισκιάσει μια αυτόνομη επιλογή. Η προσφορά που θεωρείται μικρή ή συμβολική (50-100 ευρώ) για κάποιους ανθρώπους, την ίδια στιγμή εκλαμβάνεται ως

⁶ Στο σημείο αυτό γίνεται επίκληση της καντιανής αυτονομίας, όπου η αυτονομία είναι η σύμφωνη με τον ηθικό νόμο ελευθερία. Συλλαμβάνει την ελευθερία της βούλησης του δράντος, αφενός ως τη δυνατότητά της να μην εξαρτάται από ατομικές διαισθητικές κλίσεις, δηλαδή ως ανεξαρτησία από συγκυριακούς καθορισμούς και αφετέρου ως δυνατότητα της ατομικής βούλησης να καθορίζεται από τον πρακτικό λόγο (αρχή καθολικευσιμότητας), καθιστάμενη έτσι αυτόνομη, Τσινόρεμα Σ., Η Βιοηθική και η σύγχρονη κριτική της πράξης, Περιοδικό Δευκαλίων, Εκδόσεις Στιγμή, Αθήνα, Δεκ.2006, 237. Πραγματικά ελεύθερος πρέπει να θεωρείται ο άνθρωπος εκείνος που δεν βρίσκεται υπό την επιρροή καμμιάς ψυχολογικής αιτίας, παθών, εξαρτήσεων και ροπών, είτε εσωτερικών είτε εξωτερικών. Πανταζάκος Π., Περί καθήκοντος, Δοκίμια σύγχρονης συστηματικής ηθικής φιλοσοφίας, Ινστιτούτο βιβλίου, 29. Το δικαίωμά μας να επιλέγουμε μόνοι μας τους κανόνες με τους οποίους θα ρυθμίσουμε τη ζωή μας, μας στερεί κάθε δικαίωμα απόκλισης από αυτούς, σε Πανταζάκο Π., όπ.π., 31. Ακολουθεί λοιπόν ο άνθρωπος ένα νόμο, ο οποίος δεν προέρχεται έξω από αυτόν αλλά τον θέτει ο ίδιος, δεσμεύεται στην τήρησή του και έτσι πραγματώνει την αυτόνομη ελευθερία του.

σημαντική και απολύτως αναγκαία για κάποιους άλλους. Επομένως δεν μπορεί να υποστηριχθεί με ασφάλεια ότι ένα μικρό ποσό δεν είναι ικανό να υποσκάψει την αυτονομία και ότι μπορεί να λειτουργεί απλώς ως επιβράβευση, καθώς, κατά τεκμήριο, ο βαθμός της ευαλωτότητας του υποκειμένου δύναται να επηρεάσει ανάλογα τις αποφάσεις του. Προφανώς, οι κοινωνικές ομάδες εκείνες που χρήζουν μεγαλύτερης οικονομικής ενίσχυσης (στις οποίες κατά βάση ανήκουν οι νέοι) θα προστρέξουν σε εμβολιασμό ασφαλώς ευκολότερα από ότι οι άλλες, παρακάμπτοντας με μεγαλύτερη ευχέρεια τις όποιες επιφυλάξεις τους, όχι από απολύτως αυθεντική επιλογή, αλλά λόγω της υπεισέλευσης ενός νέου (είτε καθοριστικού είτε συνεκτιμώμενου) παράγοντα κατά τη διαδικασία λήψης της.

Αναφορικά με την αποτίμηση της ηθικότητας της πράξης εν προκειμένω, κρίσιμος κρίνεται ο χρόνος του εμβολιασμού, αν δηλαδή το άτομο εμβολιάστηκε εγκαίρως, ή αν έσπευσε να εμβολιαστεί μετά την ανακοίνωση των οικονομικών κινήτρων. Στην πρώτη περίπτωση μπορούμε να μιλάμε με σχετική βεβαιότητα για περισσότερο καθαρή επιλογή, ενώ στη δεύτερη, έχουμε ισχυρές ενδείξεις που την κλονίζουν. Συνεπώς, η ύπαρξη της παροχής συναίνεσης δεν αποτελεί πάντοτε ασφαλές κριτήριο για την ηθική δικαιολόγηση των πράξεων, επομένως η αρχή της αυτονομίας δεν πρέπει να ταυτίζεται μόνο με την έννοια της συγκατάθεσης, διότι αυτή η ατομικά συρρικνωμένη εκδοχή της αυτονομίας αδυνατίζει ανεπίτρεπτα το σύνθετο κανονιστικό φορτίο της έννοιας ως κριτηρίου ηθικής δικαιολόγησης.⁷

Ειδικότερα, αμφισβητείται η ηθική βάση της προκείμενης απόφασης επί του εμβολιασμού υπό τη συνθήκη αυτή, καθόσον αυτή δεν κατατείνει αποκλειστικά και μόνο, στην

προάσπιση της υγείας του υποκειμένου, είτε (και) στην προστασία της δημόσιας υγείας, αλλά τρόπον τινά νοθεύεται η αυθεντικότητά της από μη επιστημονικά κριτήρια που ουδόλως σχετίζονται με την επαρκή ενημέρωση του ατόμου, προκειμένου να λάβει μια ορθή και εμπειριστατωμένη απόφαση που αφορά στην υγεία του. Απεναντίας, απομακρύνει το υποκείμενο, από τον ουσιώδη λόγο λήψης της απόφασης, αποπροσανατολίζοντάς το.

Χαρακτηριστικό της ηθικής αξιολόγησης μιας πράξης, είναι και ο βαθμός ελευθερίας του υποκειμένου κατά την λήψη της. Εν προκειμένω, η απόφαση αυτή δεν είναι ελεύθερη επί της ουσίας, καθόσον η παροχή οικονομικών κινήτρων συνιστά ήπιο εξαναγκασμό δυνάμενο να πλήξει την αυτονομία του προσώπου και να αποχρωματίσει ηθικά την πράξη. Όπως εξετέθη, και το –κατά γενική ομολογία– μικρό αντάλλαγμα μπορεί να αποτελέσει αποκλειστικό και καθοριστικό παράγοντα λήψης της απόφασης στις ευάλωτες ομάδες. Κατ' αυτόν τον τρόπο ασκείται στο άτομο έμμεση πίεση, αυτό εξωθείται σε ενέργεια στην οποία χωρίς αυτή τη συνθήκη δεν θα προέβαινε, υποκύπτοντας στην αδυναμία του. Θεωρητικά δηλαδή, ενώ μπορεί να πράξει αλλιώς, εφόσον το μέτρο δεν είναι υποχρεωτικό ή δεν επιβάλλεται καταναγκασμός, στην πραγματικότητα ωστόσο αυτό δεν ισχύει, καθόσον η ανάγκη υπερισχύει των επιφυλάξεων ή του δισταγμού μου. Επιλέγεται λοιπόν το αντίτιμο της δυσαρέσκειάς του με ταυτόχρονη όμως εκχώρηση τμήματος της αυτονομίας και της ελευθερίας του.

Περαιτέρω, τα οικονομικά κίνητρα επ' ουδενί λόγω συνδέονται με την πράξη του εμβολιασμού καθευτήν, παρά την επίφαση της δήθεν αποζημιωτικής τους λειτουργίας. Η παροχή τους παραμένει ηθικά αμφιλεγόμενη στο βαθμό που δεν συναρτώνται καθόλου με την ιατρική πράξη του εμβολιασμού, ούτε με τον τομέα της ιατρικής ή της υγείας εν γένει. Ηθική δικαιολόγηση του μέτρου θα μπορούσε να επέλθει, αν αυτό ήταν συναφές με το αρχικό διακύβευμα της πράξης του εμβολιασμού και κατέτεινε στην ενίσχυση του αρχικού σκοπού της, ήτοι, την προστασία της υγείας, έχοντας συναφή και ανταποδοτικό χαρακτήρα λ.χ. δια της παροχής δωρεάν ιατρικών εξετάσεων στα

⁷ Τσινόρεμα Σ. Η Βιοηθική και η σύγχρονη κριτική της πράξης, Περιοδικό Δευκαλίων, Εκδόσεις Στιγμή, Αθήνα, Δεκέμβριος 2006, 242.

υποκειμένα της. Η ασυνάρτητη με τον αρχικό σκοπό παροχολογία αν και δελεαστική, εκτρέπει το υποκείμενο από τον ουσιαστικό λόγο για τον οποίο προκρίνεται η ιατρική πράξη του εμβολιασμού.

Επομένως, η παροχή κινήτρου για εμβολιασμό, προσθέτει μια επιπλέον παράμετρο στη επεξεργασία λήψης απόφασης του υποκειμένου, η οποία όμως δεν συναρτάται με αυτές που πραγματικά θα πρέπει να ληφθούν υπόψη προκειμένου το υποκείμενο να μπορέσει απερίσπαστο να αξιολογήσει την σκοπιμότητα μιας τέτοιας απόφασης, σταθμίζοντας με νηφαλιότητα τα οφέλη και τους πιθανούς κινδύνους που συνεπάγεται αυτή. Για να τύχει πλήρους εφαρμογής η αρχή της αυτονομίας θα πρέπει οι πολίτες να έχουν πρόσβαση προορατικά, συστηματικά και στοχευμένα σε αποτελεσματική, αντικειμενική, επαρκή και διαρκή ενημέρωση για τις επιστημονικές εξελίξεις σε σχέση με τα εμβόλια. Χωρίς την ύπαρξη ενημέρωσης και της ενδυνάμωσης των πολιτών δεν είναι δυνατή η επαρκής εφαρμογή της αρχής της αυτονομίας. Οι πληροφορίες σχετικά με τα οφέλη και τις παρενέργειες του εμβολίου θα πρέπει να είναι προσβάσιμες με αντικειμενικό τρόπο, έτσι που η απόφαση του ατόμου κατά πόσον επιθυμεί να εμβολιαστεί ή όχι, να είναι αποτέλεσμα συνειδητής επιλογής και όχι παραπλάνησης.⁸

Η αξία της λήψης της απόφασης υπό το καθεστώς ακραίας υγειονομικής κρίσης, ενώ θα πρέπει κατεξοχήν να εδράζεται στην επίδειξη ατομικής ευθύνης και στην συναίσθηση συνδρομής στην προάσπιση της δημόσιας υγείας, επί της ουσίας ευτελίζεται και υποβαθμίζεται δια της «εξαγοράς» του υποκειμένου της, με την παροχή οικονομικού ανταλλάγματος. Στα τιθέμενα επιχειρήματα κατά

του μέτρου, προστίθενται και αυτά που κάνουν λόγο για υπερβολική παρακίνηση των ατόμων από τα οικονομικά κίνητρα στο βαθμό που διαστρεβλώνουν και θολώνουν την ορθή κρίση, ενώ επισημαίνεται ότι ιδίως οι αποφάσεις επί της υγείας θα πρέπει να λαμβάνονται σε ένα πλαίσιο που σκοπίμως αφίσταται των οικονομικών κινήτρων και θα πρέπει να αντανακλούν τις αξίες του ατόμου και μόνον αυτές και επιπλέον να λαμβάνονται «για τους σωστούς λόγους, και τα χρήματα δεν υπερλαμβάνονται πάντα σε αυτούς».⁹

Στο σημείο αυτό και στο βαθμό που τα οικονομικά κίνητρα ασκούν επίδραση στην λήψη απόφασης έστω και υποσυνείδητα, υπονοείται ενός είδους εκμετάλλευση, ιδίως των ατόμων που βιώνουν οικονομική ανασφάλεια ή ανεργία ή των πληθυσμών που κυρίως εντάσσονται στις έγχρωμες μειονότητες και που, ως επί το πλείστον, υφίστανται τις υγειονομικές και οικονομικές επιπτώσεις της πανδημίας και είναι περισσότερο επιρρεπείς σε οικονομικές προσφορές.¹⁰ Επίσης με δεδομένες τις επιφυλάξεις για συστημικό ρατσισμό στην έρευνα και στην ιατρική γενικότερα, αυτές οι κοινότητες έχουν καλούς λόγους να μην εμπιστεύονται τον ιατρικό μηχανισμό. Πόσο αποδεκτό είναι, να πληρώνονται προκειμένου να ξεπεράσουν τους δισταγμούς τους;¹¹

Ως εκ τούτου, ως εκμετάλλευση νοείται, η έμμεση χειραγώγηση των υποκειμένων, η προσπάθεια κατεύθυνσή τους σε μια επιλογή,

⁸ Εθνική Επιτροπή Βιοηθικής Κύπρου, «Γνώμη για τους εμβολιασμούς έναντι της νόσου Covid 19», Ιανουάριος 2021, 4.

⁹ Persad G., Payments for COVID-19 vaccination: Ethical and legal considerations, Bill of health, 2021, 2, [www.://petrieflom.law.harvard.edu/2021/07/22/payments-for-covid-19-vaccination](http://www.petrieflom.law.harvard.edu/2021/07/22/payments-for-covid-19-vaccination), τελευταία επίσκεψη 20/09/21.

¹⁰ Largent E., Miller F., Problems with paying people to be vaccinated against COVID-19, Journal of the American Medical Association, num.6, vol. 325, 2021, 535, <https://jamanetwork.com/journals/jama/fullarticle/2775005>, τελευταία επίσκεψη 20/09/21.

¹¹ Savulescu J., Good reasons to vaccinate: mandatory or payment for risk? Journal of medical ethics, 2021, 47:78-85.

που ναι μεν κατατείνει σε ένα καλό σκοπό, ο οποίος όμως δεν γίνεται επί της ουσίας αντιληπτός προκειμένου να κινητροδοτήσει μια γνήσια απόφαση. Τα εμπόδια εξουδετερώνονται γρήγορα μεν, με ανορθόδοξο ωστόσο τρόπο, που δεν απηχεί στην πραγματική άρση των αμφιβολιών ή των δισταγμών τους ως προς τον εμβολιασμό. Ειδικά οι ομάδες αυτές ακριβώς λόγω των μεγαλύτερων αδυναμιών/ανεπαρκειών που φέρουν σε σχέση με τον γενικό πληθυσμό, θα πρέπει να εκπαιδούνται σε μεθόδους που καλλιεργούν την επίγνωση των πράξεών τους και το κλίμα εμπιστοσύνης, με προσπάθεια αναβάθμισης του επιπέδου τους, με εξειδικευμένη επικοινωνιακή στρατηγική και εκλαϊκευμένη εκστρατεία ενημέρωσης, προκειμένου να πειστούν για τα οφέλη του εμβολιασμού αλλά και γενικότερα προκειμένου να ενσωματωθούν πιο ομαλά στη κοινωνία. Η επιλογή «εύκολων» μεθόδων πειθούς, μπορεί να είναι άμεση, έχει όμως τόσον ηθικό όσον και κοινωνικό κόστος, με το οποίο αναπόφευκτα θα βρεθούμε αντιμέτωποι.

Πολλές από τις οικονομικές προσφορές εκτιμάται ότι συνιστούν προσβλητική συμπεριφορά και υπαινίσσονται έλλειψη σεβασμού στο υποκείμενό τους, ιδρύοντας πατερναλιστική συμπεριφορά και κίνητρο εκ μέρους του φορέα τους, ότι δηλαδή επί της ουσίας ο φορέας πληρώνει τον ασθενή προκειμένου να πετύχει το στόχο του, διότι θεωρεί ότι γνωρίζει καλύτερα τι είναι καλό γι' αυτόν.¹² Η συμπεριφορά αυτή υπονομεύει την αυτονομία του προσώπου και ιδρύει έλλειψη εμπιστοσύνης προς το άτομο να παίρνει τις κατάλληλες για αυτό, αποφάσεις, υπονοώντας ότι οι εκάστοτε κυβερνήτες επιδιώκοντας να αναστρέψουν την ενδεχόμενη άρνησή του, γνωρίζουν καλύτερα από το ίδιο. Κατ'

επέκταση, -δοθέντος ότι τα οικονομικά κίνητρα είναι περισσότερο ελκυστικά σε ευάλωτες οικονομικά ομάδες όπως εκτέθηκε-, το μέτρο συντηρεί και ενισχύει έτι περαιτέρω, ρατσιστικές αντιλήψεις του τύπου «οι φτωχοί είναι αναξιόπιστοι».¹³ Επιπλέον, εισάγει έλλειψη σεβασμού διότι απευθύνεται αμιγώς στο οικονομικό συμφέρον του ατόμου και όχι στις διανοητικές και ορθολογικές δυνατότητές του, επομένως το να αντιτάσσεται η πληρωμή έναντι της πειθούς, συνιστά πατρναριστικό τρόπο να αποσπαστεί μια απόφαση¹⁴.

Επί του αντεπιχειρήματος ότι τα οικονομικά κίνητρα μπορούν να εκληφθούν ως επιβράβευση, σημειώνονται τα εξής: Η εξαγγελία μέτρων επιβράβευσης επί του εμβολιασμού, θα ήταν θεμιτή εν προκειμένω, αν έπονταν της πράξης του εμβολιασμού και ετίθετο μόνο στην εξής βάση: «Όσοι πολίτες εμβολιάστηκαν εγκαίρως θα λάβουν.....». Πράγματι τότε θα επρόκειτο για αναγνώριση πράξης ή καλής συμπεριφοράς, ερειδόμενη στη γνήσια πρόθεση του ατόμου να προβεί σε αυτή, χωρίς να γνωρίζει εκ των προτέρων ότι θα επιβραβευθεί (και συχνά χωρίς να έχει την ανάγκη ή να αποβλέπει στο αντίτιμό της), καθόσον ούτως ή άλλως θα προέβαινε σε αυτή. Η προαναγγελία όμως της επιβράβευσης (ακόμα και με μικρό αντάλλαγμα) δύναται να κινητροδοτήσει το άτομο, ασκώντας επιρροή στην επεξεργασία λήψης της απόφασής του, αφαιρώντας κάτι από την καθαρή βούλησή του. Ταυτόχρονα, δεν μπορεί να διαγνωστεί αν το άτομο αντλεί ευχαρίστηση από την ίδια την πράξη ή το αντάλλαγμα. Η επιβράβευση πληρεί την έννοιά της όταν δεν χρησιμοποιείται ως μέσο επίτευξης στόχου και δεν αποτελεί εκ των

¹² Halpern S., Madison K., Volpp K., Patients as mercenaries? The ethics of using financial incentives in the war on unhealthy behaviors. 2 Circulation 514, 515, 2009, 206.

¹³ Shubert B., Slater R., Social Cash Transfers in low-income african countries: Conditional or unconditional? 24 Dev. Policy Rev., 571, 576, 2006.

¹⁴ Persad G., Paying patients, Legal and ethical dimensions, Yale Journal of law and technology, Vol. 20, Iss. 1, Art. 4, 2019, 207.

προτέρων προϊόν διαπραγμάτευσης, αλλιώς παραπέμπει σε άλλες μεθόδους οι οποίες κατά βάση εισάγονται υπό καθεστώς έντονης πίεσης.

Εν συνεχεία, επιχειρώντας ειδικότερα την ηθική αποτίμηση της απόφασης αυτής επί τη βάση της καντιανής θεωρίας, θα πρέπει να διερευνηθεί η ύπαρξη «αγαθής» βούλησης στο υποκείμενό της και η «αγαθότητα» αυτή να τεθεί με αυστηρό τρόπο. Υπό την έννοια αυτή, αγαθή είναι η βούληση που πράττει το αγαθό για τον ορθό λόγο και μόνο τότε η πράξη έχει κυριολεκτικά αξία. Αυτή η βούληση είναι κυριολεκτικά αυτόνομη, συνώνυμη δηλαδή της ελευθερίας και της αυτενέργειας (η ελευθερία υπακούει σε ένα νόμο που δίνει η ίδια στον εαυτό της, τον ηθικό νόμο)¹⁵. Η καθαρή μορφή της βούλησης εξαρτάται αποκλειστικά και μόνο από αυτήν την ίδια, ενώ η εμπειρική μορφή της βούλησης εξαρτάται από εξωτερικούς προς αυτήν παράγοντες (κέρδος, ηδονή, αυτοσυντήρηση κλπ.). Είναι λάθος να θεωρούνται βουλευτικά ενεργήματα πράξεις που υποκινούνται από ένστικτα, κλίσεις, ορέξεις, πάθη ή συγκινήσεις, διότι οι πράξεις αυτές δεν υπαγορεύονται από τη βούλησή μας αλλά από κάτι που βρίσκεται έξω από αυτήν.¹⁶

Αν ληφθεί υπόψη ότι η πράξη του εμβολιασμού αποτελεί ηθική μας υποχρέωση, το ζήτημα σύμφωνα με την καντιανή ηθική τίθεται ως εξής: Η πρόταση «είμαι υποχρεωμένος να κάνω το X (εν προκειμένω, να προβώ σε εμβολιασμό), σημαίνει δύο τινά τα οποία συνδέονται αναπόσπαστα μεταξύ τους: α) ότι είμαι αναγκασμένος να κάνω το X εξαιτίας της καθολικής αρχής «καθένας οφείλει να κάνει το X», την οποία εγώ ως ελεύθερο πρόσωπο την

αποδέχθηκα για να την καταστήσω στο εξής γνώμονα της πράξης μου και χωρίς να προσβλέπω σε τίποτε άλλο πέραν αυτής. Μόνο έτσι μπορούν να αποκτήσουν νόημα οι ηθικές μας υποχρεώσεις¹⁷.

Ας αναλογιστούμε λοιπόν δύο ανθρώπους που προέβησαν στην πράξη του εμβολιασμού. Ο μιν πρώτος εμβολιάστηκε ανεξαρτήτως οικονομικών κινήτρων προτάσσοντας την επωφέλεια της πράξης του, ο δε δεύτερος, λόγω των οικονομικών κινήτρων (είτε αποκλειστικά, είτε συνεκτιμώντας τα) αποτιμώντας την υποχρέωσή του αυτή σε χρήμα ή άλλο κέρδος. Ενώ οι πράξεις και των δύο κατατείνουν στο ίδιο αποτέλεσμα, τον εμβολιασμό, από καντιανή άποψη, μόνο φαινομενικά κάνουν το ίδιο ακριβώς πράγμα, ενώ οι πράξεις τους διαφέρουν ουσιαστικά, επιδιώκοντας διαφορετικά πράγματα (ο πρώτος κινητροδοτήθηκε από την ηθική υποχρέωση να ενεργεί για το καλό του που συνεπάγεται και το καλό των άλλων, ενώ ο δεύτερος από το κέρδος και το συμφέρον). Συνεπώς, η πράξη του πρώτου υπαγορεύτηκε από αγαθή βούληση, ως προϊόν ελευθερίας και όχι από παράγοντες έξω από αυτή, όπως συνέβη στη δεύτερη περίπτωση¹⁸. Η αιτία της πράξης που εμφορείται από ελεύθερη βούληση πρέπει να βρίσκεται εντός του υποκειμένου και να είναι αποκλειστικά υπό τον έλεγχό του και όχι εκτός αυτού εκφεύγοντας του ελέγχου του. Υπάρχουν αιτίες που μας αναγκάζουν να πράξουμε κάπως και μας παρωθούν κυριαρχώντας πάνω μας, και αιτίες που απλώς μας παρακινούν χωρίς να εκβιάζουν τη βούλησή μας.

Κάνοντας την αναγωγή στο πεδίο του εμβολιασμού με οικονομικά κίνητρα, αμφισβητείται η αγαθή και ελεύθερη βούληση κάποιου που προβαίνει στον εμβολιασμό υπό το

¹⁵ Κόντος Π, Τμήμα Φιλοσοφίας, μαθήματα (Πανεπιστήμιο Πατρών) σε Kant I. Ηθική φιλοσοφία, Ενότητα 2: Η αγαθή βούληση, σε www.eclass.upatras.gr/modules/units/?course=PHIL1917&id=3717, τελευταία επίσκεψη 30/10/21

¹⁶ Kant I. Τα θεμέλια της μεταφυσικής των ηθών, Εκδόσεις, Δωδώνη, 60 επ. .

¹⁷ Πανταζάκος Π., Περί καθήκοντος..., όπ.π., 22.

¹⁸ Σχετικό παράδειγμα σε Πελεγρίνη Θ., Αρχές φιλοσοφίας, Οργανισμός Εκδόσεων Σχολικών Βιβλίων, Αθήνα 1999, 98.

κράτος της πίεσης που ενδεχομένως του ασκεί η ανάγκη και η ένδεια (ή ακόμα και η ισχυρή του επιθυμία να προσπορίσει το όποιο κέρδος) μη δυνάμενος να άρει την αίτια που τον αναγκάζει, καθώς δεν βρίσκεται υπό τον έλεγχό του.

Όσο κι αν καθίσταται δύσκολο το εγχείρημα να διαγνωστούν τα πραγματικά κίνητρα των ανθρωπίνων ενεργειών προκειμένου να αντιληφθούμε την ύπαρξη ή όχι της αγαθής βούλησης και όσο κι αν -ούτως ή άλλως- η πλήρωση των όρων για αγαθή βούληση σύμφωνα με την καντιανή θεωρία φαντάζει εξαιρετικά δύσκολη, θα πρέπει τουλάχιστον να επιδιώκεται.

Προφανώς δεν είναι εύκολο για την ανθρώπινη φύση να αυτονομοθετείται και να αυτοπειθαρχείται, παρορώντας επιθυμίες, ροπές και προσωπικά κίνητρα όταν πράττει. Μια ενδεχομένως εφικτή εκδοχή της αγαθής βούλησης στα σημερινά δεδομένα απορρέουσα από μια πιο ελαστική έννοια της καντιανής αυτονομίας, θα ήταν οι άνθρωποι να προσπαθούν να σκέπτονται ηθικά, να πράττουν κατά κανόνα το αγαθό, έχοντας συναίσθηση των σφαλμάτων τους και δυνατότητα αναμόρφωσης των ιδεών και αξιών τους παρακολουθώντας τις μεταβολές των περιστάσεων, χωρίς να εισάγουν ωστόσο εξαιρέσεις ανάλογα με το συμφέρον τους (στο πλαίσιο της κατηγορικής προσταγής). Οι πολίτες θα πρέπει να εκπαιδεύονται και να ενθαρρύνονται με κάθε τρόπο στο να καλλιεργούν και να οικοδομούν καθαρή βούληση κατά το δυνατόν, σε κάθε περίπτωση πάντως να μην εξωθούνται σε συμπεριφορές που δεν είναι ηθικά στέρεες. Εν προκειμένω, θα πρέπει να καταστεί ηθική απαίτηση η ανεύρεση κατάλληλου τρόπου μέσω του οποίου θα επιτευχθεί ο επιδιωκόμενος σκοπός, εξαντλώντας όλα τα μέσα (π.χ. ενημέρωση), και ενδεχομένως καταφεύγοντας σε κάποια άλλα που μπορεί να έχουν πολιτικό κόστος (π.χ. υποχρεωτικός εμβολιασμός σε κάποιες ομάδες).

Περαιτέρω, κατά την περίπτωση που τα οικονομικά κίνητρα χορηγούνται σε νεαρότερες ηλικιακές ομάδες, σύμφωνα με τα εγχώρια δεδομένα, τίθενται τα ακόλουθα ζητήματα:

Είναι επιστημονικώς τεκμηριωμένο, ότι τα νεαρά άτομα διατρέχουν μικρότερο κίνδυνο από την ασθένεια σε σχέση με μεγαλύτερες ηλικίες, γεγονός που οδηγεί στο συμπέρασμα ότι θα

αναμενόταν η χορήγηση κινήτρων σε μεγαλύτερες ηλικιακές ομάδες (οι οποίες και κατά βάση πλήττονται οικονομικά) προκειμένου να αρθούν οι δισταγμοί τους και με σκοπό να μειωθεί ο ρυθμός διασποράς του ιού και ιδίως τα ποσοστά θνησιμότητας. Εν τούτοις, προβλέπονται κίνητρα μόνο για τις νεαρές ηλικίες, γεγονός που σημαίνει ότι στην πραγματικότητα δεν δίνεται έμφαση στην αξιολόγηση της άμεσης ιατρικής αναγκαιότητας του εμβολίου και στόχο την προστασία των πλέον ευάλωτων ομάδων, αλλά στο κίνητρο καθεαυτό.

Προφανώς και είναι επιβεβλημένως ο εμβολιασμός και των νεαρών ομάδων, όπως και όλου του πληθυσμού άλλωστε. Δεν γίνεται αντιληπτή ωστόσο η προτεραιοποίηση σε επίπεδο κινήτρων των ομάδων αυτών, έναντι των άλλων ομάδων και ιδίως των ηλικιωμένων που αποτελούν την πλέον ευπαθή ομάδα (τόσο απέναντι στον ιό όσο με οικονομικούς όρους) που και στατιστικά περιλαμβάνουν τους περισσότερους αρνητές του εμβολίου. Πέραν της έλλειψης σταθερής ηθικής βάσης του μέτρου των οικονομικών κινήτρων στους νέους, το ζήτημα τίθεται και σε συνταγματική βάση, οπότε θα πρέπει να ελεγχθεί κατά πόσο η παροχή αυτή είναι συμβατή με την αρχή της ισότητας που επιτάσσει την όμοια μεταχείριση των ομοίων και την ανόμοια μεταχείριση των ανομοίων, παρότι ενδέχεται να υπάρξουν αποκλίσεις για αντικειμενικούς και λόγους δημοσίου συμφέροντος. Στη συγκεκριμένη περίπτωση εισάγεται μια ευνοϊκή μεταρρύθμιση αποκλειστικά στις νεαρές ομάδες που δεν αντιστοιχεί σε αντικειμενικά κριτήρια και δεν νομιμοποιεί την ιδιαίτερη μεταχείρισή τους σε σχέση με τις λοιπές ηλικιακές ομάδες. Ούτε και μπορεί να θεωρηθούν οι νέοι ανόμοια περίπτωση ως προς τα κύρια ποιοτικά και ποσοτικά χαρακτηριστικά τους και ως προς τον επιδιωκόμενο σκοπό (τα οφέλη του

εμβολιασμού), ώστε να δικαιολογείται η μεμονωμένη επιλογή τους για παροχή κινήτρων κατ' αποκλεισμό των άλλων ομάδων¹⁹. Επομένως συνεπέστερο μέτρο με την αρχή της ισότητας θα ήταν η θέσπιση οικονομικών κινήτρων για όλους (ή τους ηλικιωμένους, αν ήθελε κριθεί ότι αυτοί συγκεντρώνουν περισσότερα ποιοτικά και ποσοτικά χαρακτηριστικά, ώστε να θεωρούνται ανάμοια ομάδα και να επιτάσσεται η διαφορετική μεταχείρισή της).

Επιπλέον, οι νεαρές ηλικίες έχουν κατά τεκμήριο, αφενός λιγότερο σχηματισμένη συνείδηση και σταθερή βούληση, αφετέρου είναι πιο ευάλωτες σε οικονομικές προσφορές. Εν προκειμένω ανακύπτει, τόσο λογική όσο και ηθική αντινομία του προτεινόμενου μέτρου.

Μείζον ζήτημα αναφορικά με την ενημερωμένη συναίνεση ανακύπτει κατά τη χορήγηση κινήτρων ειδικά στις ηλικίες 15-17. Λόγω της ανηλικότητας των ατόμων που εντάσσονται στην ηλικιακή αυτή ομάδα, ελλείπει η ικανότητα συναίνεσης, οπότε αποφασίζει το πρόσωπο που ασκεί τη γονική μέριμνα ή έχει την επιμέλεια του ανηλικού.²⁰ Εν προκειμένω δηλαδή, την απόφαση περί του

εμβολιασμού λαμβάνει ο γονέας, επομένως, το όποιο οικονομικό κίνητρο προβλέπεται για τα παιδιά, αποτιμάται σε οικονομική ελάφρυνση για τους ίδιους τους γονείς. Η «πληρωμή» των γονέων για εμβολιασμό των παιδιών τους, εγείρει περαιτέρω ηθικά ζητήματα, καθόσον είναι διαφορετικό να πληρώνονται οι ίδιοι προκειμένου να εμβολιαστούν, αναλαμβάνοντας το όποιο ρίσκο για τον εαυτό τους και τελείως διαφορετική η πληρωμή προκειμένου να επιτρέψουν στα παιδιά τους να αναλάβουν το ρίσκο, ιδίως εφόσον τα παιδιά διατρέχουν μικρότερο κίνδυνο. Το ζήτημα αυτό συναρτάται βεβαίως άμεσα με την ασφάλεια του εμβολίου και τη βεβαιότητα αυτής της εκτίμησης. Αν η ασφάλεια είναι λιγότερο δεδομένη, η πληρωμή της ηλικιακής αυτής ομάδας είναι περισσότερο προβληματική²¹ (ιδίως ελλείψει της δυνατότητας των υποκειμένων να δώσουν τη δική τους συναίνεση) γεγονός που πλήττει την αυτονομία τους.

β. Ωφέλεια - Μη βλάβη

Η αρχή αυτή επισημαίνει την ηθική μας υποχρέωση να ενεργούμε για το καλό των άλλων. Η ηθική ορθότητα μιας πράξης κρίνεται βάσει του οφέλους που αποφέρει, της αξίας του αποτελέσματος καθώς και της εν γένει συμβολής της στη συνολική ικανοποίηση των αναγκών του ανθρώπου. Εν προκειμένω, είναι γενική η παραδοχή ότι η πράξη του εμβολιασμού, πέραν του ατομικού οφέλους, συνιστά και πράξη ευεργεσίας έναντι του συνόλου, καθώς συμβάλλει στην προάσπιση της δημόσιας υγείας. Η τέλεσή της όμως, κατόπιν ανταλλάγματος, ενδέχεται να διαστρέψει την αντιληπτική ικανότητα του ατόμου περί της στάθμισης κινδύνου-οφέλους από αυτή. Η αντιληπτική ικανότητα είναι ανάλογη με το πόσο ισχυρή και εδραιωμένη είναι η άποψη του υποκειμένου περί

¹⁹ Σχετ. Τσιλιώτης Χ., Η συνταγματικότητα και η αντισυνταγματικότητα των μέτρων προώθησης του εμβολιασμού, σε www.syntagmawatch.gr/trending-issues/h-syntagmatikotita..., τελευταία επίσκεψη 22/07/22

²⁰ Σύμφωνα με άρθρο 12, παρ.2 ββ του Κώδικα Ιατρικής Δεοντολογίας. Ο νόμος επί της ουσίας κάνει λόγο για επαρκώς ώριμους και μη ώριμους ανήλικους ασθενείς. Για τους μεν πρώτους απαιτείται να λαμβάνεται υπόψη η γνώμη τους, δεν συνάγεται όμως ρητώς η ικανότητά τους να αποφασίζουν για μια ιατρική πράξη. Οι δε δεύτεροι δεν διαθέτουν εξαρχής, ικανότητα συναίνεσης, εφόσον εκλείπει το κριτήριο αξιολόγησης της κατάστασης, οπότε η σχετική δυνατότητα, δίνεται στους ασκούντες τη γονική μέριμνα ή την επιμέλειά τους. Το ανωτέρω κριτήριο περί ωριμότητας ωστόσο παρακάμπτεται στις περιπτώσεις του αρ.11 παρ.3 ΚΙΔ αναφορικά με τις ειδικές επεμβάσεις, όπου σε κάθε περίπτωση απαιτείται η συναίνεση των ανωτέρω προσώπων. Πρβλ. Παπαχρήστου Α., Εγχειρίδιο οικογενειακού δικαίου, 2005, 333.

²¹ Savulescu J. op.cit., 47.

του κινδύνου του εμβολίου από τη μία πλευρά και πόσο χρειάζεται το όφελος από την άλλη. Συνεπώς μπορεί να διαστραφεί ακόμα και με μικρό όφελος, αν, παρότι το άτομο έχει κάποιους ενδοιασμούς ως προς τους κινδύνους του εμβολίου χωρίς να έχει παγιωμένη άποψη, σταθμίζει ως σημαντικότερο το όφελος, οπότε τους παρακάμπτει.

Με το δεδομένο, ότι –παρότι τα ζητήματα που ανακύπτουν σε σχέση με την αποτελεσματικότητα και ασφάλεια του εμβολίου, είναι όλο και λιγότερα συν τω χρόνω– επί της ουσίας κανείς δεν μπορεί να αποκλείσει με βεβαιότητα την πρόκληση βλάβης στο υποκείμενο ή να εγγυηθεί απολύτως την απουσία επέλευσης κινδύνου από αυτή, καθόσον εκκρεμούν επιστημονικές παράμετροι που θα πρέπει να τεκμηριωθούν στο μέλλον. Πολλά δε μάλλον, αναφορικά με κάποια από τα χορηγούμενα εμβόλια στις νεαρές ηλικιακές ομάδες, που έχουν λάβει μόνο προσωρινή έγκριση εφαρμογής από τους οικείους Οργανισμούς Φαρμάκων, επί τη βάσει έκτακτης ανάγκης.

Επεκτείνοντας το συλλογισμό σε σχέση με το πρόταγμα της ωφέλειας, διερευνάται κατά πόσο αποτελεί πράγματι ευεργέτημα για την κοινωνία, η μέθοδος εισαγωγής πληρωμών προκειμένου το υποκείμενο να υποβληθεί σε μια ιατρική πράξη που αναμένεται να επιφέρει οφέλη υγείας και για το κοινωνικό σύνολο, χωρίς στην πραγματικότητα να υποδαυλίζεται η έννοια της φιλανθρωπίας και της εθελοντικής προσφοράς εν γένει. Στο σημείο αυτό η φιλανθρωπία εκλαμβάνεται ορθότερα ως ανθρώπινη κοινωνική αλληλεγγύη υπό την έννοια της αμοιβαίας ευθύνης ανάμεσα στους ανθρώπους. Είναι ηθικά και κοινωνικά επισφαλές να καλλιεργούνται συμπεριφορές που εστιάζουν στην αποκόμιση κέρδους και αφίστανται των εννοιών της φιλαλληλίας, της εμπιστοσύνης και της αμοιβαιότητας. Πόσο ηθικό και ωφέλιμο είναι να αποτιμάται το κοινωνικό καθήκον σε χρήματα, είτε να ενισχύεται στη συνείδηση των πολιτών η έννοια της «εύλογης εξαγοράς» και της «τίμιας ανταλλαγής»; Πόσο συνάδει με τις αρχές της αλληλεγγύης η επιβράβευση των υπεύθυνων πολιτών με χρήμα; Πόσο προάγει την κοινωνική συνείδηση η πληρωμή κάποιου επειδή απλώς

και μόνο έπραξε το καθήκον του; Η σημασία του να αντιμετωπίζουμε τους άλλους ως ηθικά πρόσωπα αλλά και ως κοινωνικά όντα έγκειται ακριβώς στο να δημιουργούμε εκείνες τις συνθήκες ώστε να ενισχύεται η ηθική και κοινωνική τους συνείδηση χωρίς την «εξουσία του δώρου» να εκβιάζει την αλληλεγγύα συμπεριφορά και να αποτελεί το μέσο για την εκτέλεση του κοινωνικού καθήκοντος²². Η ύπαρξη καλών προθέσεων και το πλαίσιο επίδιωξης ευγενούς σκοπού, όπως είναι εν προκειμένω η προάσπιση της δημόσιας υγείας, δεν νομιμοποιεί την άκριτη επιλογή μέσων, ακόμα κι αν αυτά αποδεικνύονται αποτελεσματικά, καθώς αποδυναμώνουν την ηθική βάση της απόφασης και ευτελίζουν τον επιδιωκόμενο σκοπό. Μακριά από τη μακιαβελική ηθική, όσο πιο φαύλο το μέσον, τόσο πιο ηθικά απαξιωμένος ο σκοπός.

Προφανώς είναι δύσκολο να πράττουν οι άνθρωποι με αμιγώς ηθικά κίνητρα. Ωστόσο, οφείλουμε να ελπίζουμε και να περιμένουμε ηθικές συμπεριφορές, να θεωρούμε τους ανθρώπους ηθικά όντα και να διασφαλίζουμε κατά το δυνατόν τις συνθήκες να πράττουν ηθικά. Σε αυτό το πλαίσιο δεν πρέπει να ενθαρρύνονται πρακτικές που απειλούν ή υπονομεύουν την αυτονομία, αντίθετα να αντιπαρατίθενται αυτές που ενισχύουν την

²² Σε κάποιες περιπτώσεις η πληρωμή/επιβράβευση, ενέχει αποζημιωτικό χαρακτήρα. Όπως π.χ. στην περίπτωση επιχορήγησης σε φιλανθρωπικές οργανώσεις, που αποτελεί οικονομική παροχή που δίνεται από το δημόσιο προϋπολογισμό με στόχο την οικονομική ενίσχυσή τους, προκειμένου να συνεχίσουν το ευεργετικό τους έργο. Η φύση του μέτρου των οικονομικών κινήτρων θα διαφοροποιούνταν, αν η παροχή εξυπηρετούσε αποζημιωτικό σκοπό, αν δηλαδή μέσω αυτής καλύπτονταν έξοδα στα οποία υποβάλλεται ο πολίτης προκειμένου να εμβολιαστεί ή ένεκα του εμβολιασμού (έξοδα μετάβασης στο υγειονομικό κέντρο, απώλεια εργατοωρών, τόσο κατά την ημέρα του εμβολίου, όσο και κατά τις επόμενες ημέρες λόγω τυχόν παρενεργειών του εμβολίου).

ελευθερία, τον αυτοκαθορισμό και την αξιοπρέπεια. Ειδικά όταν τέτοιοι όροι διακυβεύονται, γίνεται επιτακτικό το αίτημα για αποτίμηση της πράξης, όχι στη βάση του στενού ατομικού συμφέροντος ή της προσωπικής επιθυμίας, αλλά στο πλαίσιο της καθολικότητας και στην κατανόηση ότι τελικά το ίδιο συμφέρον μας ταυτίζεται με τη δύναμη να πράττουμε δίκαια και ηθικά.

γ. Δικαιοσύνη

Η αρχή αυτή βασίζεται στον όρκο του Ιπποκράτη και συνίσταται στην υποχρέωση των ιατρών για φροντίδα των ασθενών ανεξαρτήτως φύλου, φυλής, θρησκείας, οικονομικής κατάστασης. Συνεπικουρείται από την αρχή της ισότητας, σύμφωνα με την οποία επιτάσσεται η ίση κατανομή πόρων στο χώρο της υγείας, όπου κάθε άνθρωπος απολαμβάνει την ιατρική φροντίδα ανάλογα με τις ανάγκες του και χωρίς διακρίσεις. Η έννοια της ισότητας που εμπεριέχεται στην αρχή της δικαιοσύνης εκλαμβάνεται ως «όμοια μεταχείριση των ομοίων και ανόμοια μεταχείριση των ανομοίων». Κατά την αναλογική εφαρμογή της αρχής στην περίπτωση του εμβολιασμού κατόπιν οικονομικών κινήτρων, εγείρονται πρωτίστως ζητήματα ανισότητας και δυσμενών διακρίσεων. Το μέτρο φαίνεται να επιφέρει άνισα αποτελέσματα σε διαφορετικά τμήματα της κοινωνίας,²³ λαμβανομένης υπόψη της μεγαλύτερης απήχησής του στους οικονομικά ευάλωτους πληθυσμούς αλλά και στις μειονοτικές ομάδες, εισάγοντας ανεπίτρεπτο καταναγκασμό σε αυτούς περισσότερο και ενισχύοντας ρατσιστικές αντιλήψεις και συμπεριφορές που υποκρύπτουν διάκριση και εκμετάλλευση της ένδειας και της ανάγκης.

Άλλωστε πόσο δίκαιο και ηθικό είναι να προβλέπονται κίνητρα για τον εμβολιασμό, ενώ δεν έχει ακόμα εξασφαλιστεί η ίση κατανομή του εμβολίου στις τριτοκοσμικές χώρες;²⁴

Επιπλέον, η πρόβλεψη οικονομικών κινήτρων εντείνει έτι περαιτέρω τις διακρίσεις αναφορικά με τα ευαίσθητα ζητήματα υγείας. Πληρωμές που ευνοούν τους εμβολιασμένους έναντι των ανεμβολίαστων δεν μπορούν, υπό αυτή τη μορφή, να εκληφθούν ως επιβράβευση, ενώ προσκρούουν στην ηθική και στο νόμο. Συνιστούν διάκριση, διότι η χορήγηση της υλικής αυτής παροχής δεν έρχεται ως έννομη συνέπεια της πράξης του εμβολιασμού, όπως συμβαίνει π.χ στο πλαίσιο της άρσης των περιοριστικών μέτρων ειδικά για τους εμβολιασμένους πολίτες, όπου καθίσταται συνταγματικά ανεκτή και συμβατή με την αρχή της ισότητας η ευμενής μεταχείρισή τους, εφόσον αποτελούν ανόμοια ομάδα σε σχέση με τους ανεμβολίαστους ως προς τα ουσιώδη χαρακτηριστικά της (εξ απόψεως βαθμού επικινδυνότητας και εκ νέου νόσησης)²⁵. Η

²⁴ Το ζήτημα τίθεται σε ένα διεθνές πλαίσιο, όπου παρατηρείται «εθνικισμός» των εμβολίων, με τις εύρωστες δυτικές χώρες να συσσωρεύουν εμβόλια, χωρίς να βοηθούν τις πιο φτωχές με την παροχή γνώσης και τεχνολογίας. Στο πλαίσιο αυτό, αντί η χώρα να δίνει «προνόμια προς τα μέσα», πρέπει να παρέχει «προνόμια προς τα έξω», δηλαδή να παρέχει όσο το δυνατόν περισσότερα εμβόλια και τεχνογνωσία προς τις τρίτες χώρες (αυτές στις οποίες ο πληθυσμός δεν έχει εμβολιαστεί ούτε με την πρώτη δόση), έτσι ώστε να παταχθεί η φυλετική και η γεωγραφική ανισότητα στον έλεγχο του ιού, αλλά και να επιδιωχθεί η αποτελεσματικότερη διαχείριση της πανδημίας, σε Πρόνομια εμβολιασμένων. Είναι η απάντηση κόντρα στην πανδημία; <https://www.news247.gr/koinonia/pronomia-emvoliasmon-einai-i-apantisi-kontra-stin-pandimia.9278821.html>, τελευταία επίσκεψη 23/07/22.

²⁵ Τσιλιώτης Χ., Η συνταγματικότητα και η αντισυνταγματικότητα των μέτρων προώθησης του εμβολιασμού, σε <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/h-syntagmatikothta-kai-h-antisynagmatikothta-twn-metrwn-prowthisis-tou-emvoliasmou/>, τελευταία επίσκεψη 22/07/22.

²³ Jecker N. What money can't buy, Journal of medical ethics, 2021, 0:1-5.

παροχή οικονομικών κινήτρων ωστόσο, διαφοροποιείται ποιοτικά και δεν αποτελεί εύλογη έννομη συνέπεια της εκπλήρωσης του εμβολιασμού που να δικαιολογεί αποκλίσεις. Ταυτόχρονα συντηρούνται διχαστικές αντιλήψεις που προκαλούν στιγματισμό για τους ανεμβολίαστους – όχι από επιλογή- πολίτες, ιδίως αυτούς για τους οποίους ο εμβολιασμός αντενδείκνυται ιατρικά και οι οποίοι ωστόσο, επί του προκειμένου, αντιμετωπίζονται ως όμοια περίπτωση με τους λοιπούς ανεμβολίαστους ή τους αντεμβολιαστές.

Η επιλογή δε, όπως ελέχθη, μόνο των νεότερων ηλικιακών ομάδων ως αποδεκτών των οικονομικών προσφορών, με αυθαίρετα κριτήρια, συνιστά επίσης μεταχείριση που υποκρύπτει διάκριση έναντι των λοιπών πολιτών και κυρίως των ατόμων που αποδεδειγμένα έχουν περισσότερη ανάγκη τόσο τα χρήματα όσο και τον εμβολιασμό, καθιστώντας την επιλογή ενός τέτοιου μέτρου άκριτη.

Τέλος, το διατειθέμενο εν είδει οικονομικού κινήτρου, σε συγκεκριμένες ομάδες αυτό κονδύλι, θα μπορούσε να διατεθεί συνολικότερα στο σύστημα υγείας και ειδικότερα στην αντιμετώπιση της πανδημίας, λ.χ. σε εκστρατείες ενημέρωσης ή στην ενίσχυση και επάνδρωση του συστήματος υγείας δια της κατασκευής περισσότερων κλινών Covid-19 ή ΜΕΘ, προκειμένου να διασφαλιστεί η δίκαιη κατανομή των εκβάσεων υγείας σε όλα τα κοινωνικά στρώματα και τάξεις²⁶. Ειδικότερα η

διάθεση πόρων ως οικονομικό αντάλλαγμα από δημόσιο χρήμα ιδίως, εγείρει ενδοιασμούς, καθόσον κάθε ποσό που προορίζεται να αποδοθεί ως χρηματικό μόνους αφαιρείται από μια άλλη προτεραιότητα στο πεδίο της υγείας και στερεί τους πολίτες από μια δυνατότητα κρατικής μέριμνας και παροχής δημόσιας υγείας, αγαθά που δικαιούνται να απολαμβάνουν όλοι οι πολίτες. Κατ' αυτόν τον τρόπο όμως, ουδόλως εμπεδώνεται η αρχή της καταναμητικής δικαιοσύνης δια της ίσης διάθεσης πόρων στο χώρο της υγείας και της ίσης πρόσβασης των πολιτών σε αυτή, κατά τη μάχη αντιμετώπισης του πανδημικού κύματος.

2. Ζητήματα λυσιτέλειας του μέτρου

Κατά τη διερεύνηση πρακτικών ζητημάτων αναφορικά με το μέτρο, πιθανολογείται βάσιμα ότι αυτό μπορεί να λειτουργήσει ως αντικίνητρο εν τέλει, υπό την έννοια ότι η πρόβλεψη χρηματικών ανταμοιβών κατά τον εμβολιασμό για τη νόσο Covid 19, συχνά λειτουργεί αποτρεπτικά για τους αναποφάσιστους πολίτες, τροφοδοτώντας την καχυποψία τους. Ο δισταγμός για τον εμβολιασμό εδράζεται κατά βάση στον προβληματισμό αναφορικά με την ταχύτατη ανάπτυξη και έγκριση των εμβολίων, την πολιτικοποίηση της ευρύτερης πανδημικής αντίδρασης, ακόμα και την ίδια την άρνηση ότι η πανδημία είναι αληθινή. Καθίσταται ασαφές κατά πόσο η προσφορά οικονομικών κινήτρων μπορεί να υποσκελίσει τέτοιου είδους αντιλήψεις.²⁷ Απεναντίας, χρηματικές προσφορές αναμένεται δικαιολογημένα να ενισχύσουν τις υπάρχουσες αντιλήψεις ή να εγείρουν νέες, καθόσον εκλαμβάνεται ότι συναρτώνται με συμπεριφορές ανεπιθύμητες ή

²⁶ Αν η εκστρατεία ενημέρωσης στην τρέχουσα μορφή της δεν αποδίδει, θα πρέπει να εξαντληθεί η προσπάθεια βελτίωσης της επικοινωνιακής τακτικής, προτού καταφύγουμε σε στρατηγικές πειθούς αποσπασματικές και αμφιβόλου αποτελέσματος. Παράλληλα ωστόσο, με τα προληπτικά μέτρα θα πρέπει να ενισχυθούν και τα μέτρα που σχετίζονται με τη θεραπεία από τον ιό. Το ζήτημα της κατασκευής των ΜΕΘ υπό αυτό το πλαίσιο είναι σημαντικό άνευ ετέρου, δεδομένου ότι στις ΜΕΘ καταλήγουν τόσο ανεμβολίαστοι όσο και εμβολιασμένοι (σε σαφώς μικρότερο ποσοστό), αλλά και γενικώς νοσούντες ανεξαρτήτως κορωνοϊού.

²⁷ Largent E, Miller F. op.cit, 535.

επισφαλείς.²⁸ Στο πλαίσιο της διευρυμένης δυσπιστίας των πολιτών για τους εκάστοτε κυβερνώντες και της τάσης να προωθούνται οι θεωρίες συνωμοσίας, εκείνοι που είναι ήδη διστακτικοί απέναντι στο εμβόλιο, ίσως θεωρήσουν ότι η πολιτεία θα ήταν απρόθυμη να πληρώσει τους πολίτες για να εμβολιαστούν, αν τα διαθέσιμα εμβόλια ήταν πράγματι ασφαλή και αποτελεσματικά. Τα οικονομικά κίνητρα ενδέχεται να πυροδοτήσουν νέους φόβους και παραδόξως, να εντείνουν το δισταγμό για τον εμβολιασμό.²⁹ Τα ανωτέρω συμπεράσματα προκύπτουν και από διάφορες έρευνες που καταδεικνύουν ότι ο δισταγμός αναφορικά με τον εμβολιασμό συνδέεται στενά με την έλλειψη εμπιστοσύνης σχετικά με την ασφάλειά τους.³⁰

Επίσης η χορήγηση οικονομικών κινήτρων στον εμβολιασμό, ενδέχεται να αποδειχθεί εξαιρετικά κοστοβόρα ως τακτική, δοθέντος του γεγονότος ότι η διάρκεια της ανοσίας που τα εμβόλια επάγονται, είναι συγκεκριμένη σύμφωνα με τα έως τώρα επιστημονικά δεδομένα. Στην παρούσα φάση για την επίτευξη της μέγιστης ανοσίας είναι επιβεβλημένη η χορήγηση αναμνηστικής δόσης ενώ μέλλει να αποδειχθεί κατά πόσο θα υπάρξει η ανάγκη επαναληπτικών εμβολιασμών ετησίως. Το ερώτημα που ανακύπτει είναι, αν προκειμένου οι πολίτες να προθυμοποιηθούν να μετέλθουν τον εμβολιασμό, θα πρέπει μονίμως να γίνονται αποδέκτες οικονομικών δέλεαρ και κατά πόσο αυτή η μέθοδος πέραν της ηθικής της διάστασης, αποτελεί μια οικονομικά πρόσφορη διαδικασία

στο πλαίσιο μιας ανεκτής δημοσιονομικής πολιτικής. Θα πρέπει να γίνει η παραδοχή, ότι τέτοιες πρακτικές, δεν μπορούν να αποτελέσουν ασφαλή και μόνιμη πολιτική επιλογή, ενώ βραχυπρόθεσμα μόνο μπορούν να έχουν κάποιο αποτέλεσμα. Ωστόσο, η μεγιστοποίηση της προστασίας της δημόσιας υγείας και η διασφάλιση της διατήρησης του επιπέδου των εμβολιασμών και στο μέλλον, μπορεί να επιτευχθεί με άλλου είδους παρεμβάσεις και καταρχάς με την εξειδικευμένη και στοχευμένη ενημέρωση και ευαισθητοποίηση του γενικού πληθυσμού, δια της συστηματικής καλλιέργειας της εμπιστοσύνης προς τα εμβόλια και την αποτελεσματικότητά τους και την ανάδειξη των ωφελημάτων του εμβολιασμού για την ατομική και την συλλογική υγεία. Η απεύθυνση σε ώριμους, επαρκώς ενημερωμένους και συνειδητοποιημένους πολίτες αποτελεί πάντα την ασφαλέστερη πρακτική που αποδίδει μακροπρόθεσμα.

Ένα ακόμα στοιχείο που θα πρέπει να εισφερθεί στον παρόντα συλλογισμό είναι το ζήτημα της αποτελεσματικότητας του μέτρου στην αύξηση των ποσοστών εμβολιασμού, έτσι ώστε να δικαιολογείται η θέσπισή του. Παρότι τα πορίσματα των ερευνών είναι συχνά αντικρουόμενα και κάποια στατιστικά στοιχεία είναι ακόμα υπό αξιολόγηση, μερικές συστηματικές αναλύσεις αναφορικά με τα οικονομικά κίνητρα, κατέδειξαν ότι οι παρεμβάσεις που βασίζονται σε αυτά, συγκαταλέγονται μεταξύ των λιγότερο επιτυχημένων μέτρων για την αύξηση των ποσοστών του εμβολιασμού.³¹ Χαρακτηριστικές μελέτες αμφισβητούν την αποτελεσματικότητα της μεθόδου αναφορικά με τη χρήση ενός νέου εμβολίου στο πλαίσιο της παγκόσμιας

²⁸ Volpp K.G., Lowenstein G., Buttenheim A.M., Behaviorally informed strategies for a national COVID-19 vaccine promotion program, JAMA, Published online, Dec. 14, 2020.

²⁹ Largent E, Miller F. op.cit, 535.

³⁰ Neumann-Bohme S., Varghese N.E., Sabat I., et al., Once we have it, will we use it? A European survey on willingness to be vaccinated against COVID -19, Eur J Health, Econ 2020;21 (7) :977-982 και Lazarus J.V., Ratz S.C., Palayew A., et al., A global survey of potential acceptance of a COVID -19 vaccine, Nat. Med;33.

³¹ Jarre C., Wilson R., O'Leary M., et al., Vaccine, 33, 4180-4190, 2015.

πανδημικής κρίσης³² και καταλήγουν ότι τα τεκμήρια περί της αποτελεσματικότητας των πληρωμών είναι κατά κάποιο τρόπο περιορισμένα, όπως άλλωστε και τα διαθέσιμα στοιχεία είναι συγκεχυμένα.³³ Στον αντίποδα, μια πρωτότυπη ευρωπαϊκή μελέτη έδειξε, ότι η καταβολή μικρών χρηματικών πληρωμών της τάξης των 20 ευρώ αύξησε κατά 4,2% τους εμβολιασμούς έναντι του κορονοϊού,³⁴ ενώ σε αντίστοιχη μελέτη στις ΗΠΑ, κατεδείχθη ότι τα τρέχοντα οικονομικά κίνητρα (περίπου 100 δολάρια) που προσφέρονται από τις εταιρίες στους εργαζομένους προκειμένου να εμβολιαστούν, θα αυξήσουν τα ποσοστά εμβολιασμού κατά 2%.³⁵ Στην Ελλάδα σε μια αδρή καταγραφή των ποσοστών των ανεμβολίαστων, φαίνεται ότι, στις ηλικιακές ομάδες στις οποίες απευθύνθηκαν τα οικονομικά κίνητρα, δεν κατεγράφη ιδιαίτερη αύξηση των εμβολιασμών, ιδίως στην ηλικιακή ομάδα 15-17 ετών, το ποσοστό ανεμβολίαστων είναι σημαντικά υψηλό και ανέρχεται στο 63%, ενώ στην ηλικιακή ομάδα 18-24 ετών το ποσοστό

ανέρχεται στο 40%.³⁶ Σε κάθε περίπτωση και παρά την επιφύλαξη για την εκτίμηση της αποδοτικότητας του μέτρου προϊόντος του χρόνου, καθόσον στην πραγματικότητα δεν μπορεί να αποδειχθεί αν όντως κάποιος κινητροδοτήθηκε από το μέτρο ή ούτως ή άλλως θα προέβαινε σε εμβολιασμό, τα πρώτα στοιχεία δείχνουν είτε καθόλου είτε οριακή αύξηση των ποσοστών εμβολιασμού, και πάντως όχι ιδιαίτερα σημαντική, έτσι ώστε να δικαιολογείται μεταξύ άλλων η σκοπιμότητα του μέτρου.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Καταληκτικά, όπως εκτέθηκε στην παρούσα, ο εμβολιασμός κατόπιν χορήγησης οικονομικών κινήτρων κατά της νόσου Covid-19, συνοδεύεται από τον βιοηθικό προβληματισμό περί της εναρμόνισης της μεθόδου με τις βασικές βιοηθικές αρχές, ιδίως με την αρχή της αυτονομίας, ως προεξάρχουσα αρχή στο πεδίο αυτό. Εκφράστηκαν επιφυλάξεις ως προς τη διαδικασία λήψης τέτοιας απόφασης και αν αυτή συνιστά πράγματι αυτόνομη και ελεύθερη επιλογή του υποκειμένου της, στο πλαίσιο της λειτουργίας τέτοιων κινήτρων ως ήπιος εξαναγκασμός, αδικαιολόγητη επιρροή και έμμεση χειραγώγηση. Ταυτόχρονα αναδύεται ο κίνδυνος για τη συντήρηση του πατερναλιστικού προτύπου, ενώ εντοπίστηκαν ζητήματα που αφορούν στην «εκμετάλλευση» ασθενέστερων κοινωνικά τάξεων ή ευάλωτων πληθυσμών που φαίνεται να υφίστανται ανάρμοστη πίεση κατά τη λήψη της απόφασης. Η αρχή της αυτονομίας θεωρείται ότι πλήττεται έτι περαιτέρω, καθόσον ανακύπτουν ζητήματα έγκυρότητας της συναίνεσης, δοθέντος ότι το μέτρο απευθύνεται

³² Ενδεικτική μελέτη με 1.349 συμμετέχοντες, κατέδειξε ότι πληρωμές έως 200 ευρώ, δεν αύξησε την προθυμία τους να εμβολιαστούν έναντι της νόσου, σε Sprengoltz P., Eitze S., et al., Money is not everything: experimental evidence that payments do not increase willingness to be vaccinated against COVID-19, *Med Ethics*, 2021. Επίσης σε πρόσφατη μελέτη δεν απεδείχθη ότι η λοτταρία εμβολιασμού του Οχάιο συνδέεται με αυξημένα ποσοστά του εμβολιασμού των εφήβων, σε Walkey A., Nicholas A., Bosch N.A., *J Am Med. Assoc.*, 326, 2021, 766-767.

³³ Savulescu J., Pugh J., Wilkinson D., Balancing incentives and disincentives for vaccination in pandemic, *Nature Magazine*, Vol 27, Sep. 2021, 1500-1509.

³⁴ Campos-Mercade P., Meir A, et al., Monetary incentives increase Covid-19 vaccination, www.science.org/doi/10.1126/science.abm.0475, τελευταία επίσκεψη 10/11/21.

³⁵ Caprio C., Coman I., et al., Covid -19 Vaccine demand and financial incentives, *Applied Health economics and health policy*, 2021, 19:871-883, <https://doi.org/10.1007/540258-021-00687-9>, τελευταία επίσκεψη 10/11/21.

³⁶ Με στοιχεία μέχρι 31/10/2021, www.newsit.gr/tags/emvolio, τελευταία επίσκεψη, 20/11/21.

σε άτομα νεαρών ηλικιών, που είτε δεν έχουν απόλυτα σχηματισμένη συνείδηση, είτε λόγω ανηλικότητας είναι ανίκανα να δώσουν τα ίδια τη συναίνεσή τους, η οποία δίδεται από τους γονείς, που αξιολογούν την οικονομική προσφορά. Υπό αμφισβήτηση τίθεται και η συμβατότητα του μέτρου τόσο με την αρχή της ωφέλειας όσο και με την αρχή της δικαιοσύνης, καθώς υποκρύπτονται ζητήματα μεροληπτικής μεταχείρισης και ανισότητας.

Η ηθική αποτίμηση της μεθόδου εκβάλλει στο συμπέρασμα, ότι η απόφαση στερείται ηθικής βάσης, καθόσον αποπροσανατολίζει το υποκείμενό της από τον ηθικό σκοπό της επωφελούς πράξης του εμβολιασμού που ενέχει ατομικό και συλλογικό αντίκτυπο, δια της παρείσφρησης ενός στοιχείου, όπως η προσπόριση του κέρδους που ενισχύει τα ταπεινά ελατήρια της βούλησής του και αποδυναμώνει τη γνησιότητα της κρίσης του. Είναι ηθικά προβληματικό να προβλέπονται πληρωμές εν είδει επιβράβευσης των υπεύθυνων πολιτών, καθώς τέτοιου είδους τακτικές εκπαιδεύουν τους πολίτες σε μια λογική «δούνα και λαβείν», που τους προσδίδουν ηθικά αμφιλεγόμενη μορφή ατομισμού. Επομένως, έχει μεγάλη σημασία η ίδια η πολιτεία να αντιμετωπίζει εκ προοιμίου τους πολίτες της ως ηθικά όντα, να τους αντιμετωπίζει δηλαδή ως πρόσωπα με ηθικό υπόβαθρο καθιστώντας τη συναίνεσή τους ή μη, εφικτή, επιλέγοντας πολιτικά μέσα που κατατείνουν στον ηθικό τους εμπλουτισμό. Έχει κεφαλαιώδη σημασία από τι άτομα απαρτίζεται η κοινωνία, προκειμένου να προσδοθεί αξία στην ύπαρξή της συνολικά, ποιες αρχές επικοινωνούνται και ποιες μέθοδοι επιλέγονται για να προωθήσουν ευεργετικές κοινωνικές συμπεριφορές. Πέραν αυτών, στη συλλογιστική εισφέρεται το βιοηθικό επιχείρημα της «ολισθηρής πλαγιάς» («slippery slope») κατά το οποίο, ελλοχεύει πάντα ο κίνδυνος διολίσθησης σε μη αποδεκτές έως τώρα πρακτικές, δια της επέκτασης του μέτρου σε άλλες σωτήριες κοινωνικές δράσεις λ.χ. στην αιμοδοσία, καθόσον η απόδοση κινήτρων, ενδέχεται να δημιουργήσει στους πολίτες εκ νέου προσδοκίες για επιπλέον κίνητρα, αποτελώντας ένα επικίνδυνο προηγούμενο. Το εμβόλιο ως δημόσιο κοινωνικό αγαθό, δεν αποτελεί εμπόρευμα ή αντικείμενο συναλλαγής,

δεν υπόκειται σε νόμους προσφοράς και ζήτησης, δεν εξαρτάται από το περιθώριο κέρδους και δεν συναρτάται με οικονομικές παροχές ή ανταλλάγματα.

Πέραν των ανωτέρω βιοηθικών και ηθικών ενστάσεων, η χορήγηση οικονομικών μόνους δεν αποδεικνύεται ιδιαίτερα αποτελεσματική και δημοσιονομικά επιτυχημένη πολιτική δημόσιας υγείας, επομένως καθίσταται μη ανεκτή η υιοθέτηση του μέτρου, στο βαθμό που προτάσσεται έναντι άλλων. Προφανώς απαιτείται προγραμματισμένος και συστηματικός συσχετισμός δυνάμεων προκειμένου να αυξηθούν τα ποσοστά εμβολιαστικής κάλυψης του πληθυσμού. Ωστόσο, με τη συναίσθηση της σοβαρότητας της πρωτοφανούς αυτής συγκυρίας, κομβικό σημείο στη διαχείρισή της, καθίσταται πρωτίστως η ανάληψη ατομικής ευθύνης, η οποία νοηματοδοτείται όταν ασκείται στο πλαίσιο του κοινωνικού συνόλου και με γνώμονα την επίτευξη κοινωνικής ευημερίας. Προκειμένου να ενθαρρυνθεί η ατομική ευθύνη και να προαχθεί η ατομική συνείδηση, πρέπει να προωθηθούν αποτελεσματικά εργαλεία που να βασίζονται στις αρχές της εμπιστοσύνης, της διαφάνειας και του σεβασμού στην αξία του ανθρώπου, προκειμένου ο κάθε πολίτης ξεχωριστά, να προσδοκάται εύλογα ότι θα συνδράμει ενεργά και υπεύθυνα στην αναχαίτιση της πανδημίας.

Βιβλιογραφία-Αρθρογραφία

Ελληνική

1. Δαγτόγλου Π. Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά δικαιώματα, Β', εκδ. Σάκκουλα, 1133 επ. .
2. Δημητρόπουλος Α., Κοινωνικός ανθρωπισμός και ανθρώπινα δικαιώματα, 1980, 51.
3. Δημητρόπουλος Α., Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος III, 2005, 4 επ. .
4. Εθνική Επιτροπή Βιοηθικής Κύπρου, «Γνώμη για τους εμβολιασμούς έναντι της νόσου Covid 19», Ιανουάριος 2021, 4.

5. Η τροπολογία για τα κίνητρα εμβολιασμού νέων 15-17 ετών, σε <http://www.taxheaven.gr/news/56118/h-tropologia-gia-ta-kinhtra-emboliasmoy-newn-15-17-etwn-dwrean-paketo-dedomenwn-50-gb-> (Freedom Pass/Data), τελευταία επίσκεψη 12/10/21.
6. Κίνητρα για εμβολιασμό: Γεύματα, μετρητά, μπίρες, λουκάνικα και σκουλαρίκια μύτης, σε www.kathimerini.gr/world/561358456/kinhtra-gia-emvolismo, τελευταία επίσκεψη 11/10/21.
7. Κόντος Π., Τμήμα Φιλοσοφίας, μαθήματα (Πανεπιστήμιο Πατρών) σε Kant I. Ηθική φιλοσοφία, Ενότητα 2: Η αγαθή βούληση, σε www.eclass.upatras.gr/modules/units/?course=PHIL1917&id=3717, τελευταία επίσκεψη, 30/10/21.
8. Πανταζάκος Π., Περί καθήκοντος, Δοκίμια σύγχρονης συστηματικής ηθικής φιλοσοφίας, Ινστιτούτο βιβλίου, 29.
9. Παπαχρήστου Α., Εγχειρίδιο οικογενειακού δικαίου, 2005, 333.
10. Πελεγρίνης Θ., Αρχές φιλοσοφίας, Οργανισμός Εκδόσεων Σχολικών Βιβλίων, Αθήνα 1999, 98.
11. Ποσοστά ανεμβολίαστων, στοιχεία μέχρι 31/10/2021, www.newsit.gr/tags/emvolio, τελευταία επίσκεψη 20/11/21.
12. Προνόμια εμβολιασμένων. Είναι η απάντηση κόντρα στην πανδημία; <https://www.news247.gr/koinonia/pronomia-emvoliasmon-einai-i-apantisi-kontra-stin-pandimia.9278821.html>, τελευταία επίσκεψη 23/07/22.
13. Στρατηγικές για την αύξηση των εμβολιασμών έναντι του Covid 19 στις Η.Π.Α., σε <https://mdimop.gr/download/stories-1031-1857>, τελευταία επίσκεψη 11/10/21.
14. Τα οικονομικά κίνητρα ως εργαλείο πολιτικής. Η περίπτωση των εμβολίων, σε www.moneyreview.gr/business-andfinance/38679/ta-oikonomika-kinitra-os-ergaleio-politilis, τελευταία επίσκεψη 12/10/21.
15. Τσινόρομα Σ., Η Βιοηθική και η σύγχρονη κριτική της πράξης, Περιοδικό Δευκαλίων, Εκδόσεις Στιγμή, Αθήνα, Δεκ. 2006, 237.
16. Τσιλιώτης Χ., Η συνταγματικότητα και η αντισυνταγματικότητα των μέτρων προώθησης του εμβολιασμού, σε <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/h-syntagmatikothta-kai-h-antisynntagmatikothta-twn-metrwn-prowthisis-tou-emvoliasmou/>, επίσκεψη 22/07/22.
17. Χρυσόγονος Κ., Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα εκδ. Σάκκουλα, 2002, 109 επ. .

Ξένη/Μεταφρασμένη

1. Campos-Mercade P., Meir A., et al., Monetary incentives increase Covid-19 vaccination, www.science.org/doi/10.1126/science.abm0475, τελευταία επίσκεψη 10/11/21.
2. Caprio C., Coman I., et al., Covid-19 Vaccine demand and financial incentives, Applied Health economics and health policy, 2021, 19:871-883, <https://doi.org/10.1007/540258-021-00687-9>, τελευταία επίσκεψη 10/11/21.
3. Halpern S., Madison K., Volpp K., Patients as mercenaries? The ethics of using financial incentives in the war on unhealthy behaviors. 2 Circulation 514, 515, 2009, 206.
4. Jarre C., Wilson R., O'Leary M., et al., Vaccine, 33, 4180-4190, 2015.
5. Jecker N., What money can't buy, Journal of medical ethics, 2021, 0:1-5.
6. Kant I. Τα θεμέλια της μεταφυσικής των ηθών, Εκδόσεις, Δωδώνη, 60 επ. .
7. Largent E., Miller F., Problems with paying people to be vaccinated against COVID-19, Journal of the American Medical Association, num.6, vol. 325, 2021, 535, <https://jamanetwork.com/journals/jama/>

- [ullarticle/2775005](#), τελευταία επίσκεψη 20/09/21.
8. Lazarus J.V., Ratza S.C., Palayew A., et al., A global survey of potential acceptance of a COVID-19 vaccine, *Nat. Med*;33.
  9. Neumann-Bohme S., Varghese N.E., Sabat I., et al., Once we have it, will we use it? A European survey on willingness to be vaccinated against COVID -19, *Eur J Health, Econ* 2020;21 (7) :977-982.
  10. Persad G., Paying patients, Legal and ethical dimensions, *Yale Journal of law and technology*, Vol. 20, Iss. 1, Art. 4, 2019, 207.
  11. Persad G., Payments for COVID-19 vaccination: Ethical and legal considerations, *Bill of health*, 2021, [www.://petrieflom.law.harvard.edu/2021/07/22/payments-for-covid-19-vaccination](http://www.petrieflom.law.harvard.edu/2021/07/22/payments-for-covid-19-vaccination), τελευταία επίσκεψη 20/09/21.
  12. Savulescu J., Pugh J., Wilkinson D., Balancing incentives and disincentives for vaccination in pandemic, *Nature Magazine*, Vol 27, Sep. 2021, 1500-1509.
  13. Savulescu J., Good reasons to vaccinate: mandatory or payment for risk? *Journal of medical ethics*, 2021, 47:78-85.
  14. Shubert B., Slater R., Social Cash Transfers in low-income african countries: Conditional or unconditional? *24 Dev. Policy Rev.*, 571,576, 2006.
  15. Sprengoltz P., Eitze S., et al., Money is not everything: experimental evidence that payments do not increase willingness to be vaccinated against COVID-19, *Med Ethics*, 2021.
  16. Volpp K.G., Lowenstein G., Buttenheim A.M., Behaviorally informed strategies for a national COVID-19 vaccine promotion program, *JAMA*, Published online, Dec. 14, 2020.
  17. Walkey A., Nicholas A., Bosch N.A., *J Am Med. Assoc.*, 326, 2021,766-767.